

35849.
2

Sibelius, A.

ÄRATRÜKK KOGUTEOSEST

FENNO-UGRICA

V

B

TALLINN 1936

2

123862¹

Tallinna Linna Keskraamatukogu juhataja hr. Aleksander Sibul
kõneles teemal

AVALIKUD RAAMATUKOGUD EESTIS.

Läinud aastal täitis 10 aastat avalikkude raamatukogude seaduse maksmahakkamisest. Sel puhul ei ole ülearune teha lühikest kokkuvõtet avalikkude raamatukogude töö tulemusist esimese 10 aasta jooksul.

Loomulikult ei ole meie avalikkude raamatukogude võrku kuuluvad raamatukogud ise nii noored asutised. Meie esimesteks avalikkudeks raamatukogudeks tuleb pidada koguduste raamatukogusid, mis kirikuõpetajad asutasid, et koguduse liikmeid kasvatada ja harida. Millal esimene koguduse raamatukogu asutati, on vaevalt võimalik kindlaks teha, kuid Eesti Postimehe teatel (Nr. 20 — 1864. a.) on Läänemaal juba 1842. aastal koguduse raamatukogu asutatud, mis aja jooksul 180 köiteliseks oli paisunud. Kui palju neid koguduste kogusid oli, on nüüd muidugi raske kindlaks teha. Kuid Eesti Postimees 1864 a. Nr. 14 propageerib: „iggas kihhelkonnas, jah keige wähhemalt iggas kihhelkonnas peaks omma rohke raamatukoggu olla ja rahwas hologna luggema, mis neile õppetuseks ja mõistusse ärratamisseks lugedda on“.

Näib, et need esimesed avalikud raamatukogud ei leidnud head vastuvõttu ega viljakat pinda. „Eesti Postimehes“ leidub korduvalt kaebusi, et raamatuid loetakse ainult lugemise enese pärast, et näidata lugemisuskust, kuna sisse ei püütavat tungida ega õpetust võtta raamatutest.

Hiljem, 1860-ndatel aastatel näeme, et avalikkude raamatukogude asutamise ega hakkavad tegelema kirikuõpetajate kõrval kodulõpetajad ja teised ärksamad tegelased, kes kutsuvad raamatukogusid ellu seltside juures ja eraldi. Tekivad iseseisvad kogud, mida juhivad sellekohased komiteed. Veel praegu kuulub avalikkude raamatukogude võrku Laeva Muusika ja Laulu Seltsi raamatukogu, mis asutatud 1864. aastal.

Jõukuse ja hariduse levikuga koos käib ka raamatukogude arvu suurenemine. Sajandivahetusel on meil töötamas juba 200 raamatukogu ümber.

1910. aastast alates teeb rühm üliõpilasi meie praeguse pääministri kohustäitja Kaarel Eenpalu eestvõttel energilist kihutustööd uute raamatukogude asutamiseks ja vanade korraldamiseks. Selle tulemusena tekib rida uusi kogusid. Kuid varsti algav maailmasõda, sellele järgneva revolutsiooni, okupatsiooni ja vabadussõjaga lööb raamatukogude liikumisele valusaid haavu. Hulk kogusid hävineb sõjakeerises, järelejäanud on üldiselt armetus seisukorras.

Iseseisvuse saavutamine toob meie raamatukogudesse jälle uut elu. Haridusministeerium asub kohe raamatukogude korraldamisele. 1919 a. rakendatakse ametisse raamatukogude instruktor. 1921. aastal koostatakse avalikkude raamatukogude võrgu kava ja õhutatatakse uusi raamatukogusid asutama, et võrk küllalt tihe tuleks. 1920. aastal asus haridusministeerium riikliku toetuse andmisele raamatukogudele, et elustada raamatukogusid ja virgutada seltskonda ja omavalitsusi tööle.

1923. aastal esitas tolleaegne haridusminister A. Veiderma riigikogule avalikkude raamatukogude seaduse eelnõu, mis 1924. aastal riigikogu poolt vastu võeti ja 1. jaan. 1925 maksma hakkas. Seadus toob endisega võrreldes suure muutuse meie raamatukogude ellu. Seni ei olnud omavalitsustel kohustusi raamatukogude vastu. Nüüd aga kohustab seadus valdu, aleveid ja linnu asutama ja ülal pidama avalikke raamatukogusid niisugusel arvul, et raamatukogu oleks kättesaadav kõigile kogukonna liikmeile. Vaba tahte asemele raamatukogu ülal pidada astub nüüd sundus. Selles asjas oleme sammunud Tšehhoslovakkia seaduse järges, kus ka maksab raamatukogude ülalpidamise sundus.

Seaduse nõudel peab kohalik omavalitsus eelarve korras raamatukogu ülalpidamiseks määrama tarvilised summad ja peale selle raamatute muretsemiseks andma vähemalt 2 senti iga elaniku kohta, kes asuvad selle omavalitsuse piirkonnas. Riigi poolt määratakse raamatute ostmiseks vähemalt sama suur summa kui omavalitsus on määranud raamatukogule eelmisel eelarve-aastal, kuid mitte üle 200 krooni ühe raamatukogu kohta.

Eriline toetus à 3 senti iga elaniku kohta on seaduses määratud Tallinna keskraamatukogule, millele on pandud riikliku keskraamatukogu kohustused. Ta peab laenutama raamatuid ka väljaspool Tallinna piire asuvaile kodanikele ja raamatukogudele. Seda võimalust on kodanikud kasutanud ja aastas laenutatakse 4000 köite ümber väljapoole Tallinna piire.

Avaliku raamatukogu ülesannet võivad täita kohaliku omavalitsuse sellekohase otsuse põhjal ka eraraamatukogud, kui nad täidavad avalikkude raamatukogude seaduse ja haridusministeeriumi määruse nõudeid.

Avalikkude raamatukogude seaduse mõjul kujuneb avalikkude raamatukogude võrk ja võtab püsiva ilme. Enne seaduse maksmapanemist, s. o. 1924. aastal kuulus raamatukogude võrku 518 raamatukogu. Seaduse maksmahakkamise järele suureneb see arv veel tunduvalt ja tõuseb 1934./35. aastal juba 714 raamatukogule. Seega on võrku kuuluvate raamatukogude arv seaduse maksvuse ajal kasvanud 72,5% võrra. Kõigil kohalikel omavalitsustel on omad avalikud raamatukogud kodanikkudele kasutamiseks. Võrk ise on juba pea lõplikult välja kujunenud. Viimastel aastatel on võrku võetud ainult mõned üksikud kogud, et kõrvaldada üksikuid lünki, mis võrgus esinevad. Suuremal arvul uusi raamatukogusid juurde asutada ei ole tarvis, sest praegune võrk suudab küllalt rahuldavalt teenida publikut.

Kui võrrelda meie avalikkude raamatukogude võrku Taani omaga, siis näeme, et 1934./35. aastal oli meil võrgus 714 raamatukogu, Taanis aga 858 raamatukogu. Meil tuleb ümmarguselt iga 1500 elaniku kohta üks kogu, Taanis iga 4000 elaniku kohta ja Soomes 1934. aastal iga 2000 elaniku kohta, kui Soomes arvestada kogude hulka ka laenutuspunktide arv, milliseid oli 1933. aastal 458. Pindalaliselt omame küll Taanist suurema pindala, kuid võrreldes Taaniga oli meil 1933. aasta andmeil põllu all 100% vähem maad kui Taanis, kuna metsa oli meil jälle kolm korda rohkem. Seega omame asustatud maad vähem kui Taani.

Minnes üle raamatukogude koostisele, näeme, et koostis on avalikkude raamatukogude seaduse maksvuse ajal suuresti kasvanud. Meil ei ole andmeid selle kohta, kui palju oli köiteid 1924. aastal raamatukogude võrku kuuluvates kogudes. Esimene kokkuvõte köidete kohta on alles 1926. aastast, kus avalikkudes raamatukogudes oli 302.068 köidet. 31. märtsil 1935. a. omasid avalikud raamatukogud juba 745.162 köidet. Võrreldes 1926. a. on kogude koostis kasvanud 143% võrra. Iga 100 elaniku kohta tuli meil 66 köidet, Taanis 67 köidet ja Soomes 1934. aastal 49 köidet.

Iga kogu kohta oli meil 1926. a. keskmiselt 660 köidet, 1934./35. aastal 1044 köidet. Taanis tuli iga kogu kohta 1934./35. aastal 2828 köidet ja Soomes 1934. a. 910 köidet, kui arvestada laenutuspunktid iseseisvate kogudena (kui võtta ainult kogud, siis tuli iga kogu kohta Soomes 1200 köidet).

Kogudes olevast kirjandusest on ilukirjandust 63%, teaduslikku 34,5% ja lastekirjandust 2,5%. Ilukirjanduse osatähtsus raamatukogudes on viimaste aastate jooksul kasvanud. Keelte järgi oli eestikeelseid 82%. Eestikeelseid raamatute arv on võrreldes 1926. aastaga natuke tõusnud. 1926. a. oli eestikeelseid 79%. Meie avalikkude raamatukogude võrku kuuluvad ka vähemusrahvuste raamatukogud, kus esineb pea ainult saksa-, vene-, rootsi- ja läti keelne kirjandus.

Meie avalikkude raamatukogude koostise keskmine juurdekasv on viimastel aastatel olnud 50.000 köite ümber.

Kuigi elanikkude arvuga võrreldes tuleb meil 100 elaniku kohta pea sama palju köiteid kui Taanis, ei tähenda see veel seda, et meie sisuliselt samal tasemel seisaksime kui Taani. Taani raamatukogud ostavad tegelikult palju rohkem raamatuid kui meie omad, kuid kustutavad ka palju rohkem. Nende raamatukogud ei sisalda kunud, vananenud ega lõhutud raamatuid, nagu see meil tihti esineb. Nad pakuvad oma lugejatele alati uut, värsket ja ajakohast, kuna meie raamatukogud krediidi puudusel peavad leppima vanema kirjandusega, mida saab odavmüügit.

Raamatukogude kasutamine näitas kuni 1934./35. aastani tõusvat joont, kus ta vähe langes. 1926. aastal laenutati 695.007 köidet, 1933./34. aastal 1.764.668 köidet ja 1934./35. aastal 1.755.350 köidet. Seega langus viimasel aastal üle 9000 köite. Peab märkima, et laenutuse tõus on linnades palju suurem kui maal. 1926. a. laenutasid linnad ümmarguselt 297.000 köidet, 1934./35. a. juba 1.117.000 köidet. Seega on linnades laenus ligi neljakordseks kasvanud. Maal sellevastu on laenus tõusnud 398.000 köitele 1926. a. 638.000 köitele 1934./35. aastal. Öieti on laenus maal viimastel aastatel tunduvalt langenud. 1930./31. aastal laenutasid maakogud 698.000 köidet, 1934./35. aastal aga 638.000 köidet, seega langus 60.000 köidet.

Et laenus maal on langenud, tuleb panna riikliku toetuse kärpimise arvele, mis mõnel aastal ulatus kuni 70%, võrreldes 1930./31. aastaga. 1932. aastal jäi riiklik toetus üldse välja andmata. Seetõttu on maaraamatukogud saanud vähe muret-

seda uut kirjandust, mis omakorda on vähendanud lugejate huvi raamatukogude vastu.

Iga elaniku kohta loeti meil 1,6 köidet. Linnades keskmiselt 3,5 ja maal 0,8 köidet. Raamatukogude kasutamises oleme tunduvalt Taanis taga, kus loeti 1934./35. a. iga elaniku kohta 2,5 köidet. Soomes loeti iga elaniku kohta 1934. aastal 1,3 köidet.

Laenutatud raamatutest oli ilukirjanduslikke 77,5%, linnas 72,9%, maal 85,5%. Teaduslikke loeti 20,0%, linnas 24,1% ja maal 12,3%, ja lastekirjandust 2,5%.

Ka lugejate arv on suuresti kasvanud. 1926. a. oli avalikkudel raamatukogudel 47.775 registreeritud laenajat. 1934./35. aastal tõusis see arv 103.534 laenajale. Seega on lugejate arv kasvanud 117% võrra. Rahvastikust moodustab lugejate arv meil 9,2%, Taanis 11,4%, Soomes 1933. a. 8,6%.

Avalikkudele raamatukogudele kulutati 1934./35. aastal kogusummas Kr. 208.553, sellest kulutasid linnad Kr. 118.645 ja maakonnad Kr. 89.908. Kuna selles summas on Kr. 21.740 eest raamatuid, mis on saadud kirjastajatelt nende võlgade kustutamise puhul ja saadetud raamatukogudele, siis oli tegelik rahaline kulu raamatukogudele Kr. 189.813. — 1929./30. a. kulutati Kr. 235.600.

Uute raamatute soetamiseks kulutati Kr. 82.016 ehk 39,3%, linnas 22,6% ja maal 61,4% kuludest. Ajalehetele ja ajakirjadele kulus Kr. 8152.—, köitmiseks Kr. 25.563.—, palkadeks Kr. 57.057.—, ehk 27,3%.

Riiklik toetus av. raamatukogudele näitas kuni majanduskriisini tõusvat joont ja oli aastate järgi

1920.	aastal	—	Kr.	1000.—
1921.	„	—	„	7000.—
1922.	„	—	„	7500.—
1923.	„	—	„	18000.—
1924.	„	—	„	28000.—
1925.	„	—	„	28000.—
1926.	„	—	„	35000.—
1927./8.	„	—	„	50000.—
1928./9.	„	—	„	50000.—
1929./30.	„	—	„	52000.—
1930./31.	„	—	„	52000.—
1931./32.	„	—	„	27000.—
1932./33.	„	—	„	ei saanud
1933./34.	„	—	„	14000.—
1934./35.	„	—	„	16000.—

Riigi toetus avalikkudele raamatukogudele, kui arvestada ainult raha, moodustas 1934./35. a. 8,5 protsenti kuludest, 1929./30. a. moodustas riigi toetus kuludest 19,3%.

Võrdluseks olgu märgitud, et Taanis andis riik 1934./35. a. avalikkude raamatukogudele toetuseks 1.056.634 Taani krooni, mis teeb ümmarguselt 43% taani avalikkude raamatukogu kuludest. Soomes kandis riik avalikkude raamatukogude kuludest läinud aastal 40%; käesoleval aastal võtab riik enda kanda 50% kõigist kuludest.

Rahas kulutas riik meil 1934./35. aastal raamatukogudele iga elaniku kohta 1,4 senti. Kui võtta arvesse ka raamatutes antud riiklik toetus, mille nominaalväärtus on Kr. 59.667.—, siis tõuseb kulutus ühe elaniku kohta 6,7 sendile. Taanis kulutas riik iga elaniku kohta raamatukogudele antud rahaliste toetuste näol 30 ööri ehk 25 senti.

Üldse kulutati meil raamatukogudele ühe elaniku kohta 1934./35. a. 17 senti, Taanis 88 ööri ehk 70 senti, Soomes 1933. a. 3,16 marka ehk 25 senti.

Kuna riikliku toetuse kärpimine raamatukogud asetaskes raskesse seisukorda, siis võeti 1933./34. aastal raamatukogude olukorra kergendamiseks kirjastajatelt laenude kustutamise arvel raamatuid ja saadeti kogudele — igale kogule ligi-

kaudu 80 krooni eest. Kogusummas said raamatukogud raamatuid Kr. 57.892 väärtuses. Raamatute võtmist kirjastajatelt korrati 1934./35. aastal, kus iga kogu sai umbes 81 kr. ulatuses, kokku Kr. 59.667 väärtuses. Sel teel raamatukogudele saadetud raamatud on tunduvalt suurendanud raamatute arvu raamatukogudes.

Peale ainelise toetuse andis riik juhatust raamatukogude korraldamiseks. Selleks pandi juba 1919. a. lõpul haridusministeeriumi juurde ametisse raamatukogude-instruktor. Hiljem suurendati instruktorite arvu kolmeni, kes töötasid haridusinstrktorite nime all. Riigiasutiste koosseisude kokkutõmbamisel vähendati instruktorite arvu ja 1930. a. teisel poolel kustutati need kohad täielikult. Sellest ajast peale ei ole haridusministeerium enam vaatamata raamatukoguhoidjate korduvatele palvetele, ministeeriumi juurde ametisse rakendanud ühtegi ametnikku, kes oleks otsekohe tegelenud raamatukogu-asjade juhtimisega.

Järelevalve raamatukogude järele kohtadel on pandud koolinõunikele, kes raamatukogusid revideerivad ja juhatusi annavad. Et koolinõunikud paremini selle ülesandega toime tuleksid, korraldati neile lühiaegne raamatukogunduse kursus.

Raamatukoguhoidjate kutselise ettevalmistamise paremale järjele seadmiseks hakati varsti peale iseseisvuse saavutamist neile korraldama kursusi. Viimastel aastatel on harilikult peetud 2—3 kursust aastas. Ainelised kulud kannab haridusministeerium, kuna tegelikuks korraldajaks on Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing. Kursuse vältus on harilikult 3—10 päeva.

Arvesse võttes suurt tähtsust, mis omab kutseline ettevalmistus, palus viimatinimetatud ühing, et võimaldataks raamatukoguhoidjatele kutseksami andmine. Lõpuks tuli ministeerium sellele soovivaldusele vastu ja töötas välja vastava raamatukoguhatajate kutselise ettevalmistuse määruse, kutse omandamise määruuse ja kutseksamite kava, mis kõik 1935. aastal maksma pandi. Nende määruste põhjal võivad alates 1938. a. linnades olla raamatukogu juhatajateks isikud, kes on omandanud raamatukogu juh. I järgu kutse, maal ja alevites asuvate raamatukogude juhatajateks võivad olla alates 1. jaan. 1940 isikud, kes on omandanud raamatukogu juhataja I või II järgu kutse. Alates 1. jaan. 1937. a. ei saa määrata raamatukogu juhatajaks enam isikut, kel ei ole I või II järgu kutset.

I järgu kutseksamite lastakse isikuid, kel on kas ülikooli või vähemalt gümnaasiumi haridus, II järgu kutseksamile lastakse isikuid, kel on keskkooli haridus või vähemalt haridus, mis kahe õppeaasta võrra on kõrgem 6 kl. algkoolist.

Esimesed eksamid toimusid läinud aastal Tallinnas, kus eksamile tuli 31 isikut, kellest 26 eksami sooritasid. Teine eksam oli tänavu 17.—20. juunini Võrus, kus tuli eksamile 21 isikut. Tagajärjed on alles selgumisel.

Kutsetunnistuse võivad ilma eksamita saada need raamatukoguhatajad, kes 5 aastat heade tagajärgedega on töötanud vastavalt oma haridusele.

Raamatukogu juhatajate eksamineerimiseks on moodustatud sellekohane 5 liikmeline erikomisjon. Tavaliselt esinevad komisjoni liikmed kursustel lektoritena selles aines, milles nad eksamineerivad.

1930. aastal loodi haridusministeeriumi juurde komisjon, kellele tehti ülesandeks koostada soovitatavate raamatute nimekirjad, et hoida ära halva ning väärtusetu kirjanduse pääsu raamatukogudesse. Komisjon vaatab aasta jooksul ilmunud kirjanduse läbi ja koostab raamatukogudele kohaseks peetud raamatute nimestikke. Peale selle harutab see komisjon, kes 1934. aastast peale töötab avalikkude raamatukogude seaduse täiendamise seaduse alusel, veel kõiki raamatukogudesse puutuvaid küsimusi, ja teeb ettepanekuid koolivalitsusele. Riigilt ja omavalitsustelt saadud summadega võivad avalikud raamatukogud osta ainult neid raamatuid, mis on soovitatud raamatute nimestikkudes loetletud.

Kokkuvõttes võime nentida, et avalikkude raamatukogude seadusega on raamatukogud tehtud kodanikele kättesaadavaks. Ka kogude kasutamine on olnud elav, nagu tõendavad arvud. Kuid tulemused oleksid kindlasti paremad olnud, kui majandusliku kriisi tagajärjel riiklikku toetust ei oleks kärbitud ja kui raamatukogunduse juhtimiseks oleks loodud haridusministeeriumis eri organ, nagu see Skandinaavis ja Soomes on olemas. Loodetavasti annavad lähemad aastad ka siin soodsa lahenduse.

5584

Väljaandja V Soome-Ugri Kultuurkongressi Peatoimkond.

K. Mattieseni trükikoda o.-ü., Tartu 1936.